

השיעור השבועי

גליון מספר 487

הרב המקדים: הרח"צ בנימין גמליאלי שליט"א
ראש ישיבת לבב חכמה

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בביה"כ היזמים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקווי רבים. מיוחד של מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

ר"ת	יציאה	כניסה
19:00	18:17	17:26
18:56	18:15	17:24
18:57	18:17	17:25
18:59	18:17	17:25

באר שבע

תצוה | שבת זכור | ח' אדר תשפ"ה

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 053-4774733

הלכות פורים

קריאת מגילה לנשים בלילה וביום. קריאת מגילה לנשים עם ברכה. אונן בסעודת פורים. מנהג שיש בו שמץ איסור. לברך על הדלקת נרות שבת ואחר כך להדליק. מרן זצ"ל החזיר עטרה ליושנה על פי הפוסקים. נוסחאות התפלה. קריאת מגילה בפורים משולש ביחידות. ירושלמי שנוסע לשבת ביום ששי י"ד באדר. מלאכה ביום ששי י"ד באדר בירושלים. קטן שהגדיל בשבת ט"ו באדר. נידונים בקטן שהגדיל

החמירו עליהן. גם הגאון רבי שלום משאש - קרוב משפחתו של רבי יוסף משאש, רבה של ירושלים - בספר "ילקוט שמש"⁵ (עמ' קמז) כתב, שהמנהג במרוקו שנשים לא קוראות את המגילה ביום, כי עסוקות במשלוח מנות ובבישולים, והעוסק במצוה פטור מן המצוה.

קריאת מגילה של יום

ג. אבל זה פלא, שהרי בגמרא אמרו שנשים חייבות במקרא מגילה, מבלי לחלק בין הלילה ליום. ועוד שבגמרא (מגילה ד.) אמר רבי יהושע בן לוי, חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר (תהלים כב, ג) "אלהי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דומיה ליי". ועוד נאמר (שם ל, ג) "למען יזמך כבוד ולא ידם ה' אלהי לעולם אודך". וכתבו התוס' (ד. ד"ה חייב) והרא"ש (ס"ו, ו. ובתוס' רא"ש שם) שעיך קריאת המגילה ביום, שהרי במשנה (מגילה כ:) אמרו, כל היום כשר לקריאת מגילה, כל הלילה כשר לקצירת העומר. ומדוע לא הזכירו שגם הלילה כשר לקריאת מגילה? משמע שבזמן המשנה לא קראו את המגילה בלילה, אלא רק ביום, ובא רבי יהושע בן לוי וחדש שחייב לחזור ולקרותה ביום. לכן כתבו הטורי אבן (מגילה ד.) ועוד אחרונים (שעה"צ ס"י תרצב אות כו), שמקרא מגילה ביום זה דברי קבלה, ודברי קבלה כדברי תורה דמי (ר"ה יט.)⁶, ואילו בלילה קריאת המגילה מדרבנן.

תקציר מהשיעור הקודם

א. בשיעור הקודם הבאנו את דברי הגמרא במגילה (ד.), אמר רבי יהושע בן לוי, נשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס.² ופירש רש"י, שאף הנשים היו בכלל הגזירה "להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד" (אסתר ג, ג), וגם הן ניצלו. והתוס' (שם) פירשו, שגם הנס נעשה על ידי אשה, היא אסתר המלכה, ולכן חייבות במקרא מגילה. ובירושלמי (מגילה פ"ב ה"ה) אמרו, שרבי יהושע בן לוי היה אוסף את בני ובנות ביתו וקורא להם את המגילה. וכן רבי יונה היה מברך וקורא את המגילה לבנות ביתו (תוס' ערכין ג, ד"ה פסק בשם בה"ג), וכתב התשב"ץ (ס"י קעו) שהקורא את המגילה לחולה או "לילולת" צריך לברך. כלומר שהחולה נאנס ולא יכול לבוא לבית הכנסת, ולכן צריך לחזור בשבילו, וגם יולדת שהיא אשה, חוזר ומברך בשבילה, משום שנשים חייבות במקרא מגילה.

מנהג מרוקן

ב. הגאון רבי יוסף משאש³ כתב בספרו מים חיים (ח"א סימן ש), שבמרוקו נהגו הנשים שלא לקרוא את המגילה ביום, כי עסוקות להכין משלוחי מנות ולהכין את הסעודה⁴, תבשיל של קציצות, או 'קוסא מחשי', 'פראק', 'סופריטו', 'אשפלאו', ולכן מטעם שאף הנשים היו באותו הנס, די לחייבן בקריאת הלילה, אבל ביום לא

¹ מדברי הרב בנימין גמליאלי שליט"א: דעת התורה של מרן ע"ה האירה את כל העולם, כי באמת בזה שעסק בתורה, וגם עסק שלא תשתכח תורה מישראל, דעת התורה והפסק שלו הם הדבר הנכון. וזכינו שמוורנו הראשון לציון שידל לחיים טובים וארוכים, ממשיך את דרכו, והתורה של מרן לא רק שלא נשתכחה, אלא התבדרה בכל מקום ומקום. וזו זכות גדולה שיש לנו, שהרב ממשיך את דרכו.

אספר דבר אחד, כשהייתי לומד אצל חכם בן ציון, היה מדבר הרבה על הלימוד שלו עם מרן זצ"ל, היה מספר שבשבוע בבוקר היו לומדים דף, ואחרי השיעור לומדים דף, ובמשך שבע דקות נכנסים לבית לטעום משהו, ויוצאים והולכים לישיבה בעיר העתיקה, ולומדים יחד. ואמר: איך חכם עובדיה נהיה גדול שאי אפשר לדבר איתו? ביום ששי היה יושב בצד ליד החלון, והיה לומד שלחן ערוך, לא כמו שלומדים היום - סעיף ואחרונים שעליו, אלא למד שלחן ערוך רק עם מגן אברהם, והבין את כל השלחן ערוך לפי המגן אברהם, ואחר כך למד את כל השלחן ערוך עם אחרון אחר, וכן למד עוד אחרון ועוד אחרון, ופתאום ראינו שאי אפשר לדבר איתו, הלכנו לגדולים אחרים... לא יודע מה העולם חושבים, אבל כך שמעתי מחכם בן ציון. ה' יתברך יעזור שמוורנו הרב ימשיך את הדרך הזאת, ובאור תורתו יזריח את כל העולם כולו, אמנן ואמן.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגאון הרב בנימין גמליאלי ה' ישמרהו ויחייהו, ראש ישיבת לבב חכמה, מעמיד תלמידים הרבה. לפני כמה שנים הייתי אצלו בישיבה, וראיתי את הבחורים, איך שמדריך אותם בדרך הלימוד הנכונה, לדעת צורתא דשמעתתא, לא לקפוץ ישר וללמוד משנה ברורה, כף החיים, בן איש חי. עם כל הכבוד, צריך ללמוד את הסוגיא עם הראשונים והאחרונים, ואחר כך מגיעים לספרים האלו. והוא מדריך אותם בדרך עיון ישר, ובשכל ישר. אני מברך את כבוד הרב שירחיב גבולו בתלמידים, ויעשה עוד כהנה וכהנה, יגדיל תורה ויאדיר.

² וכן במסכת שבת (כג.), נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. ובפסחים (קח.), נשים חייבות בארבע כוסות שאף הן היו באותו הנס. וכולן מימרה דרבי יהושע בן לוי. ובא לחדש, שאף שלפי הדין נשים היו צריכות להיות פטורות, כי אלו מצוות שהזמן גרמא, מכל מקום הן חייבות, שאף הן היו באותו הנס.

³ היה הרב הראשי של חיפה, היה מראהו כמלאך ה' צבאות - הדור פנים. הוא תמך במרן זצ"ל כשנבחר לרב ראשי בחשון תשל"ג, ואחר כך עשה למרן קבלת פנים מיוחדת בחיפה, ודיבר בטוב טעם, אמר: יש חכם שהתואר הזה מכבד אותו, אבל מרן מכבד את התואר, בזכות מרן התואר הזה נהיה תואר יותר חשוב. זו הגדרה שהגדיר הרב משאש [א.ה. ועיין תענית כא ע"ב: לא מקומו של אדם מכבדו, אלא אדם מכבד את מקומו]. אני זוכר את הבחירות לרבנות, ביום הבחירות בא מועמד אחר לדבר עם הרב משאש, אבל אמר לו: אני תומך בבעל היביע אומר! לא התבייש, והוא נשאר עומד המום... הוא הכיר את הגדלות של מרן, והיה מאוד מכבד. יש לו ספרים מאוד יפים, ולשון מליצה, אבל יש כמה דברים שאנחנו לא זוכים להבין אותם.

⁴ תדעו שלכתחילה צריך לאכול לחם בסעודת פורים, אבל אינה חובה גמורה, ואוכלים בשר ושותים יין (חזו"ע פורים עמ' קעג).

⁵ כתב בהקדמה שמבקש שיעשו ספר כמו "ילקוט יוסף", על זה נאמר 'קנאת סופרים תרבה חכמה' (ב"ב סא. כב.), הנה הרווחנו עוד ספר ב"ה...

⁶ דברי קבלה כדברי תורה, זה קרוב לדין דאורייתא, אבל לא ממש דאורייתא, אלא דרבנן. שהנה במגילה (יט:) אמרו שח"ו פטורים ממוקרא מגילה, ולא מוציאים את הרבים ידי חובתם, והקשו התוס' (ד"ה ורבי יהודה) וכן הרשב"א והריטב"א, הלא מקרא מגילה דרבנן וחייב הקטן מדרבנן - אם נאמר שהחייב עליו ולא שאביו חייב בשבילו - יבוא דרבנן ויוציא דרבנן, וכמו שאמרו בברכות (כ:) שהקטן מוציא את הגדול שאכל כזית פת בברכת המזון? ותיצו התוס' שגדול הוא חד דרבנן, וקטן הוא תרי דרבנן, ואין תרי דרבנן מוציא חד דרבנן. ולמה לא תירצו ששונה מגילה שהיא דברי קבלה כדברי תורה? רואים שהבינו בפשטות שיש למגילה דין דרבנן. וגם הראשונים הנ"ל כתבו תירוצים אחרים, ומוכח שסבורים שיש למגילה דין דרבנן.

מה שנאמר דברי קבלה כדברי תורה, זה לגבי אונן בסעודת פורים, שאם לא יבוא ולא יהיה לא עליכם אדם שנפטר אחד משבעה קרוביו, יש לו דין אונן ואסור לו לאכול בשר ולשתות יין. אבל אחר הקבורה בשבעת ימי האבלות אוכלים בשר ושותים יין, אין שום איסור, ובפרט המרוקאים שעושים בכל לילה סעודה, וגם הבוכרים, הם מביאים גם מעטפות...

לא מקור ולא סברא

ד. רבי יוסף משאש ורבי שלום משאש כתבו הפוך, שקריאת מגילה של לילה חמורה משל יום, ולכן במרוקו הנשים שמעו את המגילה בלילה ולא ביום, אבל לפי האמור קריאת מגילה של יום חמורה יותר. שאלתי כמה תלמידי חכמים מרוקאים ואמרו: לא שמענו דבר כזה, ובמרוקו קראו לנשים בלילה וביום. כנראה באזור של רבי יוסף ורבי שלום משאש - שהיו חכמים גדולים וצדיקים, זכינו להכיר את שניהם - נהגו כך, אבל קשה לומר על כל דבר 'מנהג מרוקו', היו שם אזורים אחרים, יש את מראקש, מכנאס, תפילאלת - איפה שהיה בבא סאלי, ויש כפרים, ואולי פה נהגו כך ופה אחת. ואפילו אם היה מנהג כזה, אם לא הוזכר על ידי הפוסקים, צריך לבטלו, וכל שכן אחר שבאו לארץ שיעשו כפי המנהג הנכון. וזה גם מסתבר, אין שום סברא שהנשים לא ישמעו קריאת מגילה ביום.

קריאת מגילה מאורגנת לנשים

ה. היום מאורגנים במקומות רבים קריאת מגילה לנשים - בשונה מפעם שרק היו מביאים לבית בעל קורא, ואולי גם משלמים לו, או שבעל הבית בעצמו ידע לקרוא - למשל בלילה בשעה שמונה וחצי, אחר שבת הכנסת מתרוקן מגברים, שלא תהיה תערובת, באות הנשים, ועומד הש"ץ עם אנשים מימינו ומשמאלו לשמור עליו, וקורא את המגילה. וצריך לאמץ את המנהג הזה בכל מקום ומקום. יש כאלה שחוזרים הביתה וקוראים לנשותיהם, אבל לא כל אחד יודע לקרוא טוב, והלא יש טעויות במגילה שאם טועה בהן לא יוצא ידי חובה, כגון שאם אמר הכן "נפל" על המטה, במקום "נפול", או ומרדכי "ישב", במקום "יושב", לא יצא ידי חובה, כי המגילה נקראת בלשון הווה, שזה מפרסם את הנס יותר. אבל יש טעויות שלא מעכבות, כגון היהודיים במקום היהודים, כי אין בזה שינוי משמעות (ש"ע סי' תרצ ט"ד). אמנם כתוב (אסתר א, כב) "להיות כל איש שוור בביתו ומדבר כלשון עמו", אבל לא כל אחד יודע לקרוא טוב... ולכן כל קהילה ששומעים אותנו, שיארגנו קריאת מגילה לנשים, בלילה, וגם בבוקר ישערו מתי גומרים את התפלה, ואם גומרים בשעה תשע, בתשע וחצי יבואו הנשים ויקרא את המגילה, ויברך בשבילן.

שמא ירדמו

ו. בשיעור הקודם הבאנו מה שכתבו מרן החת"ב (דינא דחיי דף קכח ע"ב), הפלא יועץ (מערכת פורים), יפה ללב (ח"ב ר"ס תרפ"ט), פקודת אלעזר בן טובו (ח"ג דף ע"א ע"א), בעל טהרת המים (יוקם נא סי' תרצ"ב סק"ה), בן איש חי (פרשת תצוה אות א), שלא לברך לנשים, שמא יחלמו וירדמו... וברכתו תהיה לבטלה. וענינו על זה, שהיום יש חומש ונשים יודעות לקרוא ולכתוב, לא כמו פעם, ויכולות לעקוב מהכתב, ומה ההבדל בין אנשים לנשים, וכי הגברים לא חולמים?... כולם צריכים לעקוב מתוך החומש, ולכן גם לנשים יברך ויקרא. וכמו שכתבו החת"ב (מחזיק ברכה סק"ד), מהר"י אלגאזי (בקנין חוג הארץ דף ה), קול אליהו ישראל (ח"ב סי' כח), שו"ת בני בנימין (דף קד ע"ג), מאמר מרדכי (סי' תרצ"ב סק"ו) ועוד.

מנהג שיש בו שמץ איסור

ז. השנה שיש פורים משולש בירושלים, לא שייך הטעם של הרב משאש לפטור את הנשים ממגילה משום שהן טרודות בהכנת משלוחי מנות וסעודה, כי השנה קוראים את המגילה ביום ששי, אך משלוח מנות וסעודת פורים עושים ביום ראשון. ובאמת שלא צריך להגיע לסברא הזו, וגם בשנים רגילות סברתו לא מובנת, במחילה מכבוד תורתו. וצריך לקבל האמת ממי שאמרה, שהרי כתב הריב"ש (סי' מ"ד, קב, שפח, שפט, שצ) - תלמידו של הר"ן, אחד הראשונים לפני מעל 600 שנה - שחכם גדול שרואה מנהג שיש בו שמץ של איסור ודברי מתקבלים, חייב לשנות את המנהג. ולא יגיד תניח להם במנהגם ויאמר, אם אינם נביאים בני

ומכל מקום אונן אסור בבשר ויין, ומה דין אונן בפורים? כיון שמצוה בפורים לאכול בשר ולשתות יין, גם האונן יאכל בשר וישתה יין, ועל זה נאמר דברי קבלה כדברי תורה (ש"ע סי' תרצ"ו ס"ז).

במקומות אחרים הוכחנו, שמה שהבן איש חי (פרשת נח אות ח) כתב לברך לאחר ההדלקה, ועוד דברים, הנהיג בן בגדאד גאון אשכנזי. בשנת תק"ג היתה מגיפה גדולה בבגדאד ומתו כל החכמים, כך כתב בספר צדקה ומשפט בהקדמה, וכך כתב בספר קול יהודה על הגאון רבי יהודה צדקה (עמ' 4 ובמהד"ב עמ' 36), שאז מתו כל החכמים בבגדאד, ונשארו הציבור כצאן בלא רועה, והביאו להם את רבי צדקה חוצין מדמשק, והיה שם רב כחמש שנים ונפטר, ואז פתח כולל - כל רב שבא לכהן באיזה מקום צריך לפתוח כולל שיעורו לו שהפצת התורה - וקצת חזרה התורה, אבל אחר כך היתה שוב מגיפה, וכל כמה שנים היו מגיפות, ואנשים היו בורחים מרחבתם והולכים ליערות, כי המחלה היתה כל כך מדבקת ועוברת בדיבור האחד עם השני, ובאחת התקופות - לא ידוע באיזו שנה בדיוק - כתב בספר נתיבי עם (סימן תקפ"ט) - של הגאון רבי עמרם אבורביע ע"ה, שהיה רב גדול, רבו של מרן ביישיבה קטנה פורת יוסף, שיעור א', והיתה לו חנות ספרים ביישיבה, ושעתים ביום היה מוכר כל מיני ספרים עתיקים, פתח הדביר, חקרי לב, יפה ללב... ואחר כך היה רבה של פתח תקוה וחבר מועצת הרבנות הראשית - שהגיע גאון אשכנזי, עוד לפני תקופת הבן איש חי שכבר היו ישיבות וחכמים בבגדאד, ושינה הרבה מנהגים, והנהיג כמנהגי האשכנזים, ובא הבן איש חי וחשב שזה המנהג הקדום, וכידוע שלמרות שקיבלנו הוראות מרן, אבל אם יש מנהג קדום למרן עושים כמו המנהג, וכמו מנהג הכפרות שנוהגים בו נגד השלחן ערוך (סימן תרה), וכן

נביאים הם... בירושלמי (פאה פ"ה ה"ה) אמרו, אם ההלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר - צא וראה מה העם נוהג ונהוג, ומשמע שאם ההלכה ברורה על פי שלחן ערוך ופוסקים, לא מתחשבים במנהג (רא"ש בתשו' כלל נה סימן י. פ"ח סי' תצו. ועוד).

ברכה קודם הדלקת נרות שבת

ח. אתם יודעים שמרן זצ"ל מסר את נפשו לשנות כמה מנהגים שהיו נגד ההלכה, זה לא היה לו בקלות, היו כמה דברים שנהגו כאן בארץ נגד ההלכה, והיה נר לרגליו של מרן דברי הריב"ש ושאר פוסקים, שכל מנהג שיש בו שמץ איסור גדול בדור שדבריו נשמעים צריך לבטל את המנהג. ומרן שינה כמה דברים, למשל שהיו מברכים על הדלקת הנרות לאחר ההדלקה, ובא מרן (יביע אומר ח"ב או"ח סי' טז, ח"ו או"ח סי' מח אות יא, ח"ט או"ח סי' קח אות כב, ח"י או"ח סי' כא, יחזק דעת ח"ב סי' לג, ח"ז סי' מז, חזו"ע שבת א' עמ' קסה) ושינס את מותניו, והחזיר עטרה ליושנה, כדעת שלשים גאונים וראשונים (ראה ילקוט שבת א' ח"ב סי' רסג, וקונטרס אחרון סי' ב ענף א), ובראשם הרמב"ם (פ"ה מהל' שבת ה"א), וכן מרן השלחן ערוך (סי' רסג סעי' ה, י), לברך ואחר כך להדליק⁷, והיום ב"ה כולם מברכים ואחר כך מודליקים, שהרי לפי שבלי הלקט (הארון בהל' הדלקת נרות אות נט) ושאר הראשונים, אשה שמברכת לאחר ההדלקה עושה ברכה לבטלה. וכן משמע מדברי הרמב"ם (פ"ג מהל' אישות הכ"ג) לגבי ברכת הקידושין. נכון שהאשכנזים יש להם על מה לסמוך, ואי אפשר לומר שהם עושים ברכה לבטלה, כי מנהג אבותיהם בידיהם, יש להם את מהר"ו (בחדושי דנינים בספון הספר אות כט) והרמ"א (סי' רסג ס"ה), והמגן אברהם (סי' ק"ב), אבל אנחנו הספרדים קיבלנו הוראות מרן הבית יוסף, לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו" (בראשית מא, נה), וכדעת כל הראשונים, ולדעתם המברכת אחר ההדלקה עושה ברכה לבטלה. תתארו לכם אשה שבאה להדליק נרות, שמה ידיים על העיניים, ובוכה ומתפללת שיהיו לה בנים תלמידי חכמים בני תורה⁸, ובאותה שעה עושה ברכה לבטלה⁹?

הנה הרב עובדיה!

ט. כמו כן היו נשים ספרדיות שבירכו על לולב וסוכה, ומרן זצ"ל ביטל את המנהג הזה, וסמך על הריב"ש שחכם גדול שדבריו נשמעים מבטל מנהג שיש בו חשש איסור. האם אתם מכירים עוד גדול כמו מרן? אני הולך למקומות ברחבי הארץ והעולם, השבוע הייתי בחו"ל, וילדים וילדות קטנים צועקים: הנה הרב עובדיה!... מאיפה הם מכירים? הרב נפטר לפני 11 שנה, אבל זכה שדבריו נשמעים, וגדול בדור שדבריו נשמעים משנה מנהגים. בעין יצחק ח"ג (עמ' תרל"ו) הבאנו עשרות פוסקים ראשונים ואחרונים חשובים שכתבו כדברי הריב"ש, כל אחד בסגנונו, אבל היסוד הוא שחכם משנה מנהג. ואמנם לא כל אחד יכול לשנות, אם יבוא רב בית כנסת או רב קהילה לשנות, יריבו אתו ואולי אפילו ידיחו אותו, צריך להיות חכם, אבל יסמוך על רב גדול, ויאמר להם: רבותי, אין דבר כזה מנהג נגד הלכה, מה זאת אומרת כך נהגו? כאן נוהגים כפי ההלכה והשלחן ערוך, ולכן נשים לא מברכות על לולב סוכה ושופר, ומברכות על הדלקת הנרות לפני ההדלקה ולא לאחריה, וכן על זו הדרך. וכך בכל דבר יכונן אותם, ויסתמך על מרן.

נוסחאות התפלה

י. מה שכתבו רבי יהודה עייאש (במטה יהודה סי' תקפ"ד ד"ה מלך, ובשו"ת בית יהודה חאו"ח סי' ס), וכן המגן אברהם (סי' סח), שלא לשנות מהמנהגים, דיברו על נוסחאות התפלה. למשל אנחנו אומרים בתפלה: מלכותיה "קאים" לעלם ולעלמי עלמאי, ובא חכם אחד ואמר למחוק המילה "קאים". וכן אומרים: מהר והבא עלינו ברכה ושלוש "מהרה" מארבע כנפות הארץ. ובא אותו חכם ואמר, זו כפילות, וגם יחשבו שזו "מארה" - קללה, ולכן למחוק את המילה. וכתב, ואף שבשער הכוונות (דכ"ז ע"ג ד"ה ברכת אהבת עולם) גרס לה, בענייתנו לא מצאנו לה חבר. כך דחה בקלות דברי מהר"ו.

שנוהגים לתקוע בשופר בלחש במוסף של ראש השנה, נגד השלחן ערוך (סימן תקצב) שכתב לתקוע רק בחזרה. גם הרב משה מאיה שליט"א סיפר לי ששמע מהגאון רבי מנצור בן שמעון זצ"ל - חלק כאן הכירו אותו - וכן מהגאון רבי משה טווייל - לפני כמעט ששים שנה היה גר קרוב אלינו בתל אביב - שאמרו שהיה בבגדאד גאון אשכנזי, שהדריך אותם כמנהגי אשכנז (ע"ע בהקדמה לילקוט ברכת ח"א מהד"ת תש"פ).

⁸ לפעמים אני נמצא בסליחות לבני ישיבות, ואני אומר: רבותי, כמה בחורים בגילכם נמצאים על הרבולים, בהרצליה, תל אביב, רמת השרון, הם מסכנים מנוערים מתורה ומצוות. ואילו אתם זכיתם לבוא לישיבה. לכן בכל בוקר חמש דקות לפני סדר א' תעשו ריקוד, "ברוך אלוהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים"... זכינו להיות בחורי ישיבות! ולא להתייחס לכל ההסתה והסנקציות והשטיות שעושים, בחורי הישיבות מגינים על עם ישראל! על עצמם ועליו, ובזכותם העולם עומד, על שלשה דברים העולם עומד, ובראש ובראשונה על התורה. ואני אומר להם, כמה דמעות אמה שלכם שפכה עליכם בהדלקת הנרות, בזכות הדמעות של האמה או הסבתא, זכיתם להיות בני תורה!

⁹ בספר ויען שמואל, רב אחד כתב שצריכים "להחזיר עטרה ליושנה" - לקבל שבת בהדלקת הנרות, ולהדליק ואחר כך לברך. אם מרן היה חי מה היה עושה לו... הוא היה מקורב למרן, ומרן היה מראה לו פנים, כדרכו לעודד כל אחד שכותב, ואחרי שמרן נפטר העז לכתוב כך. תגיד אני מלמד זכות, אפשר להבין, יש כמה סברות שעל פיהן רצו ללמד זכות, אבל מרן הוא ששינס מותניים להחזיר עטרה ליושנה, לנהוג כמו המנהג הקדום לברך לפני ההדלקה.

או נופל"?... ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים. וגם צדקה אי אפשר לתת בשבת, ולכן מקדימים את מקרא מגילה ומתנות לאביונים ליום ששי.

נעקד או רק לכתחילה

כא. יש לחקור חקירה יפה, האם שתיקנו לקרוא את המגילה בירושלים ביום ששי י"ד באדר, עקרו לגמרי את המצוה משבת, מחמת הגזירה שמא יטלה ויעבירה, או שאמרו שלכתחילה יש לקרוא בערב שבת, כי בשבת חוששים שמא יטלטל. ומה נפקא מינה? מי שנאנס ולא קרא את המגילה ביום ששי, כגון ששתה והשתכר, או שלא הרגיש טוב, וכשהגיע לבית הכנסת בליל שבת שאלו אותו, איפה קראת את המגילה אתמול? לא קראתי... האם יכול לקרוא בשבת או לא? זה תלוי בחקירה, ורק אם עקרו לגמרי את קריאת המגילה, לא יקרא בשבת. וכן קטן שהגדיל ונעשה בר מצוה בשבת ט"ו באדר, אמנם ביום ששי י"ד באדר שמע את המגילה, לא ויתר על הקפצונים... אבל אז לא היה בר חיובא, ורק אם לא עקרו לגמרי את קריאת המגילה משבת, יחזור ויקרא בשבת.

על מי גזרו

כב. ולכאורה יש לומר שהגזירה היא לרבים, ולא ליחיד, ודוגמא לדבר מה שכתב הר"ן (ר"ה ת. ד"ה שמא יעבירו), שמי שנולד לו תינוק בשבת, מלין אותו בשבת הבאה, ושאל למה לא נגזר שמא המוחל יטלטל את הסכין מרשות לרשות, או ארבע אמות ברשות הרבים, וכמו שגזרו בשופר בלול ובמגילה (סוכה מב ס"ב, מגילה ד ס"ב)? התוס' (מגילה פ"ד ה"ה ויעבירה) תירצו בתירוצי הראשון, שאני מילה שנכרתו עליה י"ג ברייתות (שבת קלב). והר"ן תירץ, שגזרו רק במצוות המוטלות על כל עם ישראל, ואין הכל בקיאים בהן, וכיון שהכל טרודים בהם לצאת ידי חובה, אין האחד מזכיר לחבירו, מה שאין כן בברית שהמצוה מוטלת רק על אבי הבן¹⁴. ומשמע שעל יחידים לא גזרו, ולפי זה קטן שהגדיל שהוא יחיד, אין הכי נמי יוכל לקרוא את המגילה בליל שבת ובשבת בבוקר. כך כתב בספר חשק שלמה (מגילה ה). להגאון רבי שלמה הכהן מוילנא. גם הגר"ח זוננפלד בשו"ת ציץ הקודש (ח"א סימן נה) כתב, שקטן וקטנה שנעשו בני מצוה בשבת, יש להם לקרוא המגילה בשבת. ולשיטתם גם אם נולד בצהריים, יקרא כבר בליל שבת, דלא כדעת השאילתות דרב אחאי גאון (שאילתא קטז) שנעשה בר מצוה באותה שעה שנולד, אלא הולכים לפי היום. לפי זה גם מי שנאנס ולא קרא את המגילה ב"ד, יוכל לקרוא את המגילה בשבת.

הוראת מהר"ל דיסקין

כג. גם בספר הזכרון מנחת ירושלים (עמ' נב) הביאנו מה שכתב הגאון רבי עקיבא יוסף שלינגר בשם מהר"ל דיסקין, שהורה לקטן שהגדיל בשבת שיקרא שוב בלא ברכה.¹⁵ ורבי עקיבא יוסף דן בדבריו, והביא סברות לכאן ולכאן. ובאמת שרוב גדולי הדור חלקו על חידוש זה, שנראה שאחר שחכמים קבעו הקריאה בירושלים ליום ששי י"ד אדר, עקרו לגמרי את חיוב קריאתה משבת, ואין הבדל בזה בין יחיד לרבים. ובספר פסקי תשובה (סימן קלו) - לא "פסקי תשובות", אלא יותר קדום שמביא הנהגות מאדמו"ר - הביא מהגאון רבי יהושע צבי מיכל שפירא מעיר הקודש חברון, שמפקפק קצת בדין זה. להלכה ולמעשה, מי שנאנס ולא קרא את המגילה ביום ששי, לא יקרא בשבת, וכן קטן שהגדיל בשבת, לא יקרא את המגילה בשבת, ויסתפק כמה ששמע בקטנותו ביום ששי, וטוב שיאמר בשבת הלל בלי ברכה (ילקוט פורים עמ' שצו).

קטן שהגדיל

כד. בילקוט יוסף (עמ' שצט) הבאנו 26 דוגמאות היכי תמצא לקטן שהגדיל, למשל לגבי ספירת העומר, כולם מכירים את התשובה של מרן ביביע אומר ח"ג (תא"ח סי' כו-כח), בנידון האם יפסיק לספור בברכה, ואולי בימי העומר נדבר על זה. וכן קטן שביום ששי י"ד אדר עקרו לגמרי את המצוה משבת, ובשבת נהיה בר מצוה, האם בשבת יברך שוב הגומל. וכן קטן שאכל ושב וברך ברכת המזון, וכעבור כמה דקות הגיע צאת הכוכבים ונעשה בר מצוה, האם לא יברך שוב, כי הולכים אחר זמן האכילה, או שיברך שוב, כי הולכים אחר זמן השביעה. הסתפק בזה הגאון רבי עקיבא איגר בהגהותיו לשלחן ערוך (סי' קפ"ב), ולהלכה אומרים סב"ל. וכן קטן שקרא קריאת שמע מבעוד יום, או עשה קידוש מבעוד יום, האם כשהגיע צאת הכוכבים ונעשה בר מצוה יחזור ויקרא קריאת שמע ויקדש. וכן קטן שעשה הבדלה במוצאי שבת והגדיל ביום שני, האם יחזור ויבדיל, כי מעיקר הדין עושים הבדלה עד יום שלישי, או לא. וכן לגבי שבע ברכות שצריך שיהיו עשרה, פנים חדשות, ובית חתנים, והקטן היה בחתונה ורקד ושמח - יש לדים שרוקדים קדצ'קה, מרן היה מסתכל ונהנה... - ובאמצע השבע ברכות נהיה גדול, האם כשכא לשבע ברכות נחשב פנים חדשות. וכן קטן של"ע קרה לו מקרה ונפטר אחד מקרוביו, ובאמצע שבעת ימי האבלות נעשה בר מצוה, למהר"ם מרוטנבורג יושב שבעה, ולהרא"ש (פ"ג דמועד קטן סי' צו) פטור - וכן פסק השלחן ערוך (י"ד סי' שצו ס"ג). ויש עוד דוגמאות, אולי בשבוע הבא נרחיב יותר.

ואם הקטן אינו יודע לקרוא ורוצה שמישהו אחר יקרא לו, בדרך כלל מגילה בשבת כזו היא מוקצה לתושבי ירושלים, ורק בשאר השנה אינה מוקצה, יכול להכין ממנה את הקריאה, או ללמוד אותה עם פירושים, אבל בשבת הזו, כיון שגזרו חכמים שלא לקרוא במגילה, לכן מגילה של קלף היא מוקצה (חזו"ע פורים עמ' קז). אבל לפוסקים האלו שמתיירים לקטן שהגדיל לקרוא בשבת, יתכן שלא גזרו עליה שהיא מוקצה למי שיוציאו ידי חובה.

אומרים סב"ל, וחלק על הילקוט יוסף (פורים עמ' שעו) - וכן הוא ביביע אומר (ח"ו תא"ח סי' מו) ובחזון עובדיה (עמ' רג) - כאילו לא ידענו מה זה סב"ל... וטעון שתורה מונחת בקרן זווית, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול (קידושין סו). אבל מבואר בשו"ת בני מין הנ"ל שכך המנהג, ובמקום מנהג לא אמרין סב"ל (תה"ד סי' לד). ויותר מכך, הרי הויכוח על המצוה ואגב הברכה נגררת, וכתב הרדב"ז (סי' רכט, תרסה ועוד) שבכה"א גזונו לא אמרין סב"ל. נכון שמרן השלחן ערוך (סי' קנח ס"ד, וסי' תנ"ג ס"ו, וסי' תרצ"א ס"ו) לא סבר כהרדב"ז, אבל אפילו הכי כתב החיד"א (לדוד אמת קנ"א אחרון סי' כא, שם הגדולים ד"ב ע"א) ועוד, שאם המחלוקת במצוה ומרן פסק להכשיר את המצוה, מברכים ולא אומרים סב"ל. ומאחר שדעת מרן לקרוא את המגילה אף ביחידות, לא אומרים בזה סב"ל.

מהו "עשרה"

יח. מעניין שבשנת תש"י ובשנת תשי"ד היה פורים משולש, והגר"ז סובר שאין לקרוא את המגילה ביחידות בפורים משולש, הורה למנון שלו בירושלים, שגם מי שיש לו מגילה כשרה וכל שנה ושנה קורא לעצמו בלחש, כי מצוה בו יותר מבשלוחו (קידושין מא). השנה לא יקרא בלחש עם הבעל קורא. משום שסבר שדין קריאה בעשרה הוא שיהיה אחד קורא ותשעה שומעים, ולכן אלו הקוראים בלחש עם השליח צבור, דינם כיחידים, ולא כציבור. אבל החזון איש (שם) סבר שבדין עשרה אין צורך שאחד יקרא ותשעה ישמעו, אלא שיהיו נוכחים במקום עשרה, והש"ך קורא בקול רם, ומי שיש לו מגילה כשרה ויודע לקרוא טוב - כי אם לא יודע מקלקל לעצמו - יכול לברך ולקרא אתו בלחש. וכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין לט). ובלאו הכי בפורים משולש יכול לקרוא גם ביחידות וכן"ל.

ירושלמי שנזכר לבני ברק לשבת

יט. צריכים לדעת, שכל ההלכות שיש בכל שנה ושנה בפורים לגבי ירושלמי שהולך לבני ברק ובני ברק שבה לירושלים, גם השנה - שט"ו באדר חל בשבת - שייכות. מי שהיה בירושלים בעמוד השחר של יום ששי י"ד באדר, והתחייב רק בקריאת מגילה ומתנות לאביונים, ואחר כך נסע לבני ברק, יקרא שם את המגילה, כי בלאו הכי גם שם קוראים את המגילה ביום ששי. הבעיה אם רוצה להמשיך ולהתארח בשבת ט"ו באדר אצל אביו או חמיו שבבני ברק, האם יאמר "על הניסים" וביום ראשון יעשה משלוח מנות וסעודת פורים, או לא, והרי לכאורה עיקר זמן החיוב בשבת, ורק הקדימו את קריאת המגילה משום הגזירה שלא לטלטלה. אבל יש לומר שבשנה זו גם בירושלים החיוב נקבע לזמן עמוד השחר של יום ששי י"ד באדר, וכיון שהיה אז בירושלים, אומר בתפלות שבת "על הניסים", וביום ראשון מקיים משלוח מנות וסעודה. ובספר פורים משולש (מהדו"ח עמ' נח) של הרב שריה דבליצקי כתב, שבאופן זה עדיף לא לנסוע להורים שבבני ברק. שיבואו אליו ההורים לירושלים, אם רוצה... ואכן כיון שזה נתון למחלוקת, כדאי שבשבת זו הירושלמים לא יסעו להורים שבבני ברק, ואם חמוותו תשאל, למה אם לא באים אצלנו, "חמותו בערה בו" (אסתר א, יב)... יאמר, שמענו בשיעור שלכתחילה עדיף לא לנסוע. ומי שנסע זה בסדר, ובשבת יאמר "על הניסים", ובמוצאי שבת יחזור לירושלים, וביום ראשון יקיים משלוח מנות וסעודת פורים (ילקוט פורים עמ' שפג).

מלאכה ביום ששי י"ד אדר

כ. לפני 193 שנה בשנת תקצ"ב, היה פורים משולש בירושלים, והראשון לציון רבי משה סוזן ציוה ביום ששי לסגור את כל המספרות - היתה לו סמכות כראש"ל - כי סבר שאין לעשות מלאכה ביום ששי י"ד באדר. וכן כתב הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי בקונטרס חוג הארץ (סי' ט), ונתן טעם לכך, כדי שלא יבואו לטעות ולעשות מלאכתם גם כשחל ט"ו באדר בערב שבת, וכדרך שאסרו הפוסקים בכיוצא בזה, שלא יבואו לטעות משנה לשנה. אולם להלכה לא צריך להחמיר בזה ולגזור גזירות אטו שאר שנים, וכי אנתנו תנאים או אמוראים לגזור גזירות מדעתנו?! רק בפורים לא עושים מלאכה, אבל יום ששי י"ד באדר אינו עיקר פורים בירושלים, ורק הקדימו את קריאת המגילה, ולכן לא צריך לגזור, אלא הדין הוא שמוותר לעשות מלאכה ביום ששי של פורים, המספרות יהיו פתוחות, ואדם יכול ללכת לעבודה ללא חשש. וכן כתבו בספר פקודת אלעזר בן טוב (סי' תרפ"ח דף סח ע"א הבע"ז), רבי אהרן בן שמעון בשער המפקד (נהר פקוד דף קנ"ב ע"ב), רבי חיים פלאגי בספר חיים לראש (דף י"ב ע"ב) ועוד (ראה בי"א ח"ו תא"ח סי' מז). וביתר ערי הארץ, אין הכי נמי, לא עושים מלאכה ביום ששי, כי זה פורים לכל דבר, שקוראים את המגילה, ועושים משלוח מנות ומתנות לאביונים, וסעודת פורים.

¹⁴ ובפרט שלא כל אחד מוהל. מרן זצ"ל היה מתנגד שאבי הבן יחתוך, וכמה פעמים שאבי הבן התעקש, בהתחלה מרן היה מוותר, אבל אחר כך היה אומר, בכיתי יחד עם התינוק... האבא לא ידע לתפוס את הערלה, ואחר כך צריך שוב לחתוך ולתקן, וזה מצער את התינוק, צער בעלי חיים... לכן מרן לא היה מסכים.

¹⁵ בפרט לדעת רוב הראשונים שכל מצות חינוך היא על האבא ולא על הבן, ואם כך אין צד שכבר יצא ידי חובה, ובשבת נעשה חייב במצוות, וחייב במקרא מגילה.